
Саша Михајлов

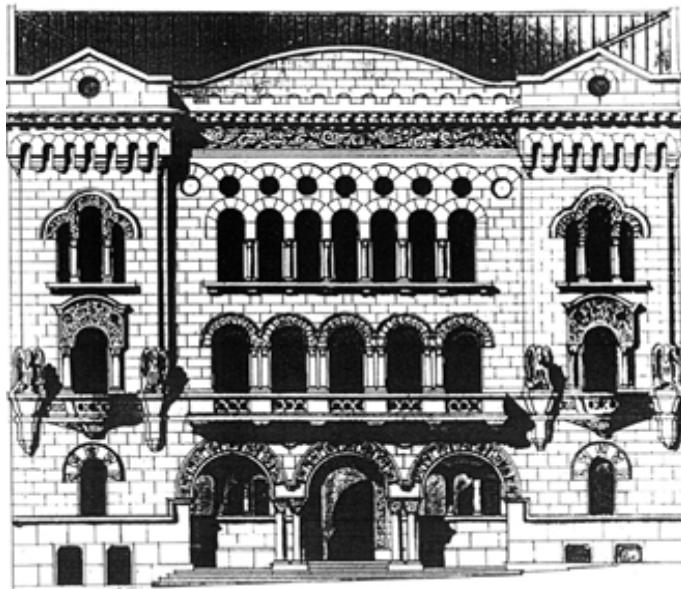
НЕОВИЗАНТИЈСКИ ЕЛЕМЕНТИ У АРХИТЕКТУРИ РАЈКА М. ТАТИЋА (1900–1979)

Када говоримо о српској архитектури између два рата, развоју и трајању њених стилова, свакако треба поменути и архитектонско дело Рајка М. Татића, које до сада није озбиљније разматрано при састављању прегледа националне уметности и архитектуре. Његов стваралачки опус броји преко 180 пројеката, од којих је, упркос ратним и послератним неприликама, скоро половина изведена.

Архитекта Рајко М. Татић рођен је у Нишу 1. јула 1900. године. По завршеној гимназији намеравао је да се посвети славистици, али под утицајем старијег брата, пажљивог проучаваоца нашег средњевековног наслеђа и архитекте Жарка Татића, уписује се на Архитектонски одсек Техничког факултета, где је и дипломирао октобра 1927. године код професора Светозара Јовановића.¹ Школовање на Техничком факултету у Београду било је од велике важности за формирање Татићеве уметничке личности. У школи која је била окренута националном средњевековном наслеђу и европским историјским стиловима, он је поред стицања стручних знања сазревао и на стваралачком плану. Стручност и способност да проникне сву хетерогеност стилова у домаћем градитељству, употпуњени су познавањем занатских вештина. Привржен националном изразу, архитекта Татић је настојао да на већини својих дела утисне печат окружења. Наклоност ка српско-византијском стилу огледа се већ на студентским радовима попут пројекта за храм из 1927. и пројекта за официрске станове код топовских шупа из пролећа 1928. године где се први пут појављује и мотив троделне аркаде – улаза, који ће касније пројектовати на једном од својих најзначајнијих дела на Огради Новог гробља у Београду.² Сигуран потез, изграђен став о

¹ М. Миловановић, *Неимари Врачара: Рајко Татић*, Врачарски гласник 1, Београд 1998, 30; М. Миловановић, *Београдски архишефски Рајко М. Татић (1900-1979)*, Arđ rewiev 21, Београд 2001, 7.

² планови, скице и студије у заоставштини Рајка М. Татића.

Сл. 1.
Конкурсни
раџ за фасаду
Коларчевог
Народног
Универзитета

Fig. 1.
Competition
design of the
façade of the
Kolarac People's
University

пропорцијама као и изражена симетрија што су и одлике првих студенских радова, вредности су које ће пратити његову градитељску мисао током целокупног стваралаштва.

По стицању дипломе Татић се запослио у Техничкој дирекцији београдске општине у септембру 1928. године, где ће и провести већи део своје каријере, правећи пројекте за нека од најзначајнијих јавних здања међуратног Београда. Међутим, већ у мартау 1929. године сачекала га је наредба председника општине Војислава Зајине, којом се, под претњом отпуштања из службе, забрањује да „ни један инжењер, архитекта, нити ма ко од другог техничког особља не сме вршити приватну праксу, нити ма какве сличне послове ван своје надлежности у Техничкој управи”.³ Ова наредба и слични прописи донесени су под притиском чланова ж'овлашћених инжењера и архитеката”, а под изговором онемогућавања хипотетичног монопола на зараду приликом пројектовања објекта у приватном власништву од стране запослених у јавним службама попут Општине или Министарства грађевина. Реченим прописима трпела је, пре свих, сама архитектура, њена уметничка, естетска компонента. Овакав пропис није био поштован. Архитекти-службеници проналазили су предузимача радова, који би као овлашћено лице, уместо њих, стварних пројектаната, потписом ж'испуњавао законску форму”. Тако је и Рајко Татић, на позив многобројних инвеститора, удахнуо свој неимарски дух многим објектима у приватном власништву. У периоду од 1929-1938. године, пројектовао је и вршио надзор над

³ Наредба објављена у Београдским општинским новинама бр. 12 1929, 35.

Сл. 2. Ограда
француској
војног гробља

Fig. 2. The fence
of the French
Military Cemetery

извођењем петнаест објеката у приватном власништву, а чије су званичне копије по предратним прописима најчешће са потписима особа које су представљене као пројектанти, будући да су располагале овлашћењима за пројектовање.⁴ То су куће у Мачванској улици бр. 14 и бр. 24, у улици Душана Раденковића бр. 3 и бр. 5, кућа у улици Владете Ковачевића бр. 6, кућа у улици Косте Јовановића бр. 16, Светозара Марковића бр. 6 и друге. Детаљи попут масивног каменог сокла, зидови грубо набацаног малтера или сликовити кровови прекривени ћерамидом, обележја су како јавних здања тако и објеката рађених за приватне поручиоце.

Током тридесетих година Татић на бројним конкурсима неретко осваја награде. Прва у низу, биће за фасаду Коларчевог Народног Универзитета из 1928. године, коју концепира у српско-византијском стилу, испред конкурентата попут Андрије Папкова замишљену у духу академизма и Милана Злоковића чији пројекат представља један од најранијих пројеката једног јавног објекта концептиран у модернистичком духу.⁵ Монументално изведен улаз, аркаде, декоративно изведени прозорски отвори као и поткровни венац, троделна подела фасадног платна по вертикали су одлика овог конкурсног рада, као и конкурсног рада за Врбаску бановину у Бањалуци из 1930. године, а исте идеје ће разрађивати и у будућим пројектима. У Бањалуци ће тада упознати архитекту Јована Ранковића, аутора бањалучких двора, оданог сличним визијама, свог будућег нераздвојног партнера са којим је освојио награду на

⁴ На основу решења Другог општинског суда у Београду од 22.12.1994. године утврђено је Татићево ауторство за наведене објекте а на основу увида у обимну документацију из заоставштине и наследничке изјаве сина Татића Дарка, као и на основу техничке документације чуване у Историјском архиву Београда.

⁵ М. Миловановић, *Београдски архитекти Рајко М. Татић (1900-1979)*, Arđ review 21, Београд 2001, 8.

Сл. 3.
Мртвачница на
новом гробљу у
Београду

*Fig. 3. The
Funeral Parlor at
the New Cemetery
in Belgrade*

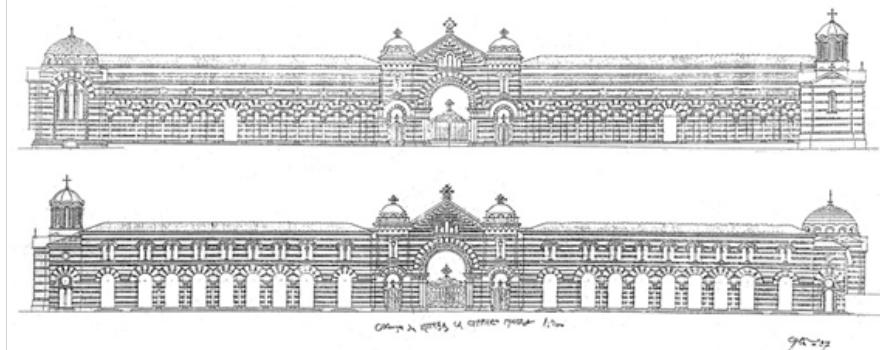
конкурсу за учитељску школу на Цетињу, као и за Управу монопола у Београду 1937, а исте године заједничким пројектом су учествовали на конкурсу за зграду Хипотекарне банке у Скопљу.⁶

Српско-византијски стил, који се јавља у профANOј архитектури крајем XIX века и траје и после Другог светског рата, примењиван је као доминирајући на објектима изграђиваним на Новом гробљу у Београду. Тако су архитекти пројектовали у овом стилу низ већих и мањих објеката, Цркву Св. Николе, капеле за испраћај, ограду и многе породичне капеле.⁷ Први задатак архитекте Татића, на којем је провео скоро читаву деценију, на служби у Техничкој дирекцији београдске општине, биће ограда Новог гробља у духу националне архитектуре средњег века. Ново гробље, уређивано је од његовог оснивања, 1884. године, до пред први светски рат, а највише је изграђено у периоду између два светска рата. Почетком четврте деценије двадесетог века било је логично да постојећи објекти на гробљу, попут капела Светозара Ивачковића, Милана Антоновића, Пере Поповића, Василија Андросова, Александра Дерока и других неимара, добију својеврстан стилски оквир, који би читав комплекс повезао у упечатљиву и складну целину. Уместо помпезне академске истористичке обраде или неодуховљеног модерног приступа, симболички садржај архитектуре националног стила је једино могао задовољити потребе наручилаца. Отуд је читава композиција изведена у националном стилу, што после рата, када је питање њене ревизије и допуне било постављено, није био случај.⁸ Иако је захтевано ж'модернизовање" архитектуре ограде гробљанског комплекса, преовладало је уверење да не треба реметити првобитну

⁶ М. Миловановић, *Београдски архитекти Рајко М. Татић (1900-1979)*, Ард рејиј 21, Београд 2001, 8.

⁷ Б. Костић, *Ново гробље у Београду*, Београд 1999, 20.

⁸ А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX-средина XX)*, Београд 1997, 153-154.

Сл. 4. Пројекат ограде Новог гробља у Београду

Fig. 4. The design for the New Cemetery fence

стилску целину и нове објекте обликовати у истом маниру. Током 1931. и 1932. године саграђена је ограда Новог и Француског војничког гробља у Београду, као својеврсна оаза српског стила у престоничком миљеу.⁹ Прво је подигнута ограда са капијама Француског гробља, смештеног на северозападном делу комплекса, дуга 132м. Пројекат је рађен ж'у стилу наших старих манастира”. Зидање је изведено беловодским пешчаром и опеком која није малтерисана него је задржала своју природно црвену боју. Стубови који су изведени од тесаног камена, имају изглед малих кула. Нарочита пажња је посвећена улазу у гробље. Архитекта Татић је пројектовао троделну аркаду над прилазом Француском војничком гробљу са импресивним чипкастим вратницама и оградом од кованог гвожђа. Капија је монументалана са великим стубовима и уметничким украсима, док су на угловима поред кула предвиђене и мале нише. Лево и десно од главног мотива – аркада, протежу се у једноставној ритмици мирно обрађени зидови осталог дела ограде, нешто једноставније обрађени од оне на главном делу. Мирноћом и једноставношћу, ова обрада потенцира архитектонску вредност главног мотива – аркада, те је на овај начин истакнут значај гробља француских војника. Да би радови били изведени што боље, архитекта Татић је сам вршио надзор над зидањем. Академски симетрично распоређеним елементима и складним односом пуног и празног, архитекта је остварио живу и допадљиву али и веома складну композицију, концентрисану у мотиву свечаног улаза са аркадама, упркос неповољном, закошеном терену.

⁹ Аноним, *Француско војничко гробље у Београду*, Политика 31.10.1930; Аноним, *Нова ограда на гробљу*, Политика 7.6.1931; Аноним, *Ограда на француском гробљу*, Политика 13.8.1931, Аноним, *Прег свечаном ћређајом нове ограде код француског гробља*, Правда 1.11.1931.

Сл. 5. Капела Христића на Новом гробљу у Београду

Fig. 5. The chapel of the Hristićs at the New Cemetery in Belgrade

Недуго затим, на предлог општинског суда а по одобрењу Његове Светости Патријарха Варнаве, сахрањивање је требало да се врши на начин који више одговара савременим приликама престонице, те је према пројекту Рајка Татића саграђена мртвачница на Новом гробљу, лево од главног улаза у гробље, са српско-византијском стилском обрадом, али као веома савремено и функционално здање, органски повезано са капијом и спољним аркадама ограде.¹⁰ Грађевина одише свечаном, немом монументалношћу. Има сутерен, приземље, рашчлањено седмоделним аркадним тремом и спрат на којем се смењују бифоре и трифоре. Унутрашњост, уређена по свим прописима модерне архитектуре, састоји се из шест засебних одаја зиданих у мермеру и камену, потом, обухвата и једну већу, репрезентативнију одају, док се у средини налази капела са одром. Начин зидања који имитира византијско грађење објекту утиствује препознатлив српско-византијски карактер. Ипак, примењујући раван кров без икаквих акцената, архитекта је истакао уздржан архитектонски став без претеране декорације, инсистирајући у композицији прочеља на неутралној, мирној и озбиљној подели зона, поштујући достојанство функције објекта. Једноставних линија и складних пропорција, мртвачница представља успешан спој традиционалних елемената и

¹⁰ Аноним, *Основан је рекламирајући биро*, Политика 28.11.1931; Аноним, *Освећена је нова мртвачница на Новом гробљу*, Политика 4.2.1935; Аноним, *Нова мртвачница на Новом гробљу*, Београдске општинске новине 2, Београд 1935; А. Кадијевић, *Један век праћења националног стила у српској архитектури*, 154.

Сл. 6. Црква у селу Сиракову
 Fig. 6. The church in the village of Sirakovo

модерних концепција у архитектури између два рата. У продужетку ове, завршена је 1937. године капела за испраћај Јевреја ашкенатског реда, за чије је сахрањивање одређена посебна парцела.¹¹ Изградњом ових капела променио се и начин сахрањивања у Београду, када су нестале уобичајене дуге пратње које су пролазиле улицама. Колонада од тридесет девет стубова испред капела, која је такође дело архитекте Татића, формира трг за окупљање и испраћај, чинеći посебну архитектонску целину.

У Техничкој дирекцији тих година такође се радио пројекат за уређивање целог комплекса око гробља, који би претстављао Гробљански Трг.¹² Да би пројекат био архитектонска целина у плану је била још једна грађевина изграђена у истом стилу и истих димензија на десној страни гробљанског улаза. Овај симетрични део мртвачнице био би везан аркадама за постојећу капелу Јовичића архитекте Милана Антоновића и за капелу јеврејског ашкенаског реда. На овај начин цео комплекс би био једна архитектонска целина гробљанског трга, који би аркадама био везан за француско војничко гробље. Од капеле Јовичића до француског војничког гробља са унутрашње стране, биле би, према пројекту, аркаде великане. Архитекта Татић је у својим идејним скицама разрадио идеју монументалне ограде

¹¹ Б. Костић, *Ново гробље у Београду*, Београд 1999, 20.

¹² Аноним, *Нова мртвачница на Новом гробљу*, Београдске општинске новине 2, Београд 1935, 132.

са улазом, што након Другог светског рата није испоштовано, те је уместо сакралне колонаде и монументалног тролучног улаза дошло до подизања административне зграде. Такође је разрадио и идеју гробљанског трга по којој се капела Св. Николе архитекте Светозара Јавачковића са наглашеним српско-византијским градитељским карактером којим се и зачиње таква архитектура на Новом гробљу, налази на пресеку главних уздужних и попречних стаза, како је уцртано још на плану који је израдила Београдска општина 1903. године,¹³ и окружио је колонадама. Подизањем монументалне ограде испред Француског војног гробља, догађај који је забележио и француски лист “L’Illustration” новембра 1931. године, изградњом капела и уређењем прилаза, Ново гробље је постало репрезентативно гробље Београда.

Међу делима архитекте Рајка Татића која припадају домену сакралне архитектуре треба поменути капелу Косте Христића на београдском Новом гробљу подигнуту 1932. године, са изузетно складном и стилски пречишћеном архитектуром.¹⁴ Капела, уздигнута на постолје, је квадратне основе са апсидом смештеном насупрот улаза и надвишена куполом на дванаестостраном тамбуру. У средиште капеле постављена је надгробна биста покојника. На фасади се истичу две зоне рашицањене подеоним венцем, тако прву зону чине богато декорисан портал и наглашени широки пиластри који су завршени полукуружним луком, док се у горњој зони истичу бифоре са керамопластичком декорацијом, један од омиљених мотива архитекте Татића на објектима рађеним у српско-византијском стилу. Његов допринос неовизантијској архитектури је обиман. Године 1934. у селу Сиракову подиже цркву триконхалне основе надвишену куполом на тамбур кареу, док спољна полихромна обрада јасно указује на цркве моравског периода.¹⁵ Исте године настају бројни идејни пројекти за храм у Звечанској улици у Београду, храм у Трешњевици у срезу Орашачком, потом идејни пројекат за ограду и монументалну капију крушевачког гробља, као и бројне студије храмовне архитектуре.¹⁶

Неизвесне тридесете године предходног века, Рајко Татић проводи у знаку сталног напредовања у струци. На само пар година пред рат он постаје и званични стручни саветник и дворски архитекта Краљице Марије Карађорђевић. Финансиран новчаним средствима Краљице пројектује социјалну установу – Ђачку трпезу у Абердаревој улици, 1939. године, која није завршена пре почетка другог светског рата, а остала је и без низа засведених високих прозора како је стајало у пројекту. Пројекат Ђачке трпезе управо сведочи о Татићевом геслу да се објекат у близини сакралног (црква Св. Марка) мора овоме приклонити, без обзира колико дух времена и апетити неких

¹³ Б. Костић, *Ново гробље у Београду*, Београд 1999, 13.

¹⁴ планови, скице и студије у заоставштини Рајка М. Татића.

¹⁵ наведени извор.

¹⁶ наведени извор.

*Сл. 7. Ђачка јаркета у Абердаревој улици у Београду
Fig. 7. The Students' Dining Hall in the Aberdareva Street in Belgrade*

инвеститора били различити.¹⁷ Данас, ова зграда у којој је смештен студио Радио телевизије Србије, је претрпела значајно оштећење у бомбардовању 1999. године.

Бројне задатке које је извео као дворски архитекта, решио је уз реминисценцију на фолклорно наслеђе. Направио је низ студија за реконструкцију старог дворца „Сухобор“ на Бледу, израдио планове и модел за комплекс нове резиденције који се, осим пројекта Дворске гараже, надовезује на аутохтону архитектуру старих корушких двораца, чије остварење није дочекао. Најзначајније дело које је извео као шеф пројектног бироа Краљице Марије свакако је Краљичина вила „Топлиш“ код Бечића која одише духом регионалног традиционализма. На примеру ове виле најасније се огледају начела његовог стварања којих се доследно придржавао у пракси кроз поштовање става да архитекта мора да тежи органском јединству ентеријера и екстеријера и да са једнаком пажњом у односу на целину третира најситније детаље.¹⁸

Као стваралац окренут неовизантијском стилу остављао је себи отворене путеве за изражавање и у другим актуелним међуратним стиловима попут модернизма и академизма. Круну Татићевих напора ка оплемењивању београдских улица чинила су класицистичка здања.

¹⁷ М. Миловановић, *Београдски архитекти Рајко М. Татић (1900-1979)*, Arđ rewiw 21, Beograd 2001, 10.

¹⁸ М. Чанак, *Једно лично сећање на архитекту Рајка Татића*, Arđ rewiw 21, Beograd 2001, 14.

Најбољи пример да уметник није заборављао академску лепоту и пропорције представља кућа инжењера Добривоја Божића у улици Светозара Марковића бр. 6 из 1934. године.¹⁹ Низање и смена оквира прозора по вертикали подсећају на ренесансне предлошке, те су у том маниру изведени моћни паладијевски пиластри и јак завршни венац.

Иако је слабо марио за еснафске организације као што је Група Архитектата Модерног правца, извео је значајне објекте у духу модернизма. Да је његово решење за Дечије прихватилиште код Аутокоманде, које је публиковано у ж'Политици" 1932. године остварено, свакако би га уврстило у најеминентнији круг модерниста. Дечије прихватилиште у Звечанској улици које је изведено од 1933-37. године, неусиљеношћу композиције, чистотом форми, широким лођама, равномокровном терасом, финим детаљима у домену секундарне пластике и функционалношћу, обезбеђује му значајно место међу промоторима тадашњег ж'новог приступа пројектовању".²⁰ Управо успешна реализација овог објекта увела је општинског архитекту у двор Карађорђевића. Пројекат комплекса старог Београдског сајмишта од Рајко Татића је наручио председник општине Влада Илић. У сарадњи са архитектима Миливојем Тричковићем и Ђорђом Лукићем осмишљен је комплекс, који је смештен на леву обалу Саве, са висинском доминантом – транспарентном кулом међу полеглим павиљонима знатних конструктивних распона. На жалост, дошло је до размимоилажења око детаља реализације између аутора и представника инвеститора, па се тако Сајам у наредним годинама развијао и мимо пројекта из 1936-37. године, за који су аутори одликовани орденом Југословенске круне.²¹ Рат је потом, скоро све објекте претворене у логорско мучилиште, збрисао са лица земље.

Након другог светског рата Рајко Татић покушава да одржи континуитет са својом предратном праксом: гради Пионирски град (1946), Летњу позорницу у Топчидеру (1948), болницу Бежанијска коса, низ вишеспратница, док су многе урбанистичке замисли остале само идејна решења (Славија, Кнезев споменик, Теразије, Топчидер, Ниш, Бачка Паланка, Блед, Бејрут). Победа на конкурсу за резиденцију Председника Републике Либан 1957. године, остварена са сарадницима у атељеу ж'Пројект" оцењена је као изузетан успех.

Међутим, бројни објекти са акцентом на оне на београдском Новом гробљу, још у време стваралачког периода архитекте, доживели су невеште преправке и уништења које ни сам аутор није успео да спречи. То је време учесалих надградњи, доградњи, прерада вредних здања и то обима који далеко превазилази непоштовање

¹⁹ М. Миловановић, *Неимари Врачара: Рајко Татић*, Врачарски гласник 1, Београд 1998, 31.

²⁰ М. Миловановић, *Београдски архићекти Рајко М. Татић*, Arđ rewiev 21, Београд 2001, 8.

²¹ М. Миловановић, *Београдски архићекти Рајко М. Татић*, Arđ rewiev 21, Београд 2001, 9.

ауторског права као и грубог односа према оistarелим људима вођеног идеолошком искључивошћу. У писму упућеном Заводу за заштиту споменика културе града Београда стоји: ж' Као аутор-проектант сакралних стилских објеката на Новом гробљу у Београду, у улици Рузвелтовај, где спадају: аркаде и монументална улазна капија на француском војном гробљу, ограда гробља из Рузвелтове улице, капела (сада крематоријум) аркаде и капеле мртвачнице са управном зградом, који су објекти изведени по мојим главним пројектима, детаљним плановима и детаљима у периоду између 1928. и 1938. године, обраћам се заводу с молбом, да у интересу културе Београда, најхитније спречи даље извођење већ започетог добрађивања у склопу поменутих постојећих зграда. Ово молим из следећих разлога: Предузеће за погребне услуге гради нову административну зграду, а да се приликом изrade пројекта пројектанти нису обратили, у смислу јасних одредаба закона о ауторском праву, аутору ради сагласности.”²² Даље у писму наводи да су му стављени на увид планови и грађевинска документација на основу које је констатовао да су цртежи пуни непознавања стила, као и да су пројектанти овог новог дела применили веома незнапачку употребу фасадних материјала од вештачког камена, umесто да буду предвиђени у природном камену што управо чини монументалну лепоту овог стила.²³ Такође, обратио се и Заводу за планирање развоја града Београда како би предузеши потребне мере да би се успоставила сарадња између њега и пројектних организација задужених за изградњу нове административне зграде.²⁴ Месец дана после изградње канцеларијске зграде на београдском Новом гробљу, која је заузела место сакралној колонади и тиме одузела монументалне димензије портала по замисли архитекте, Рајко Татић умире 13.07.1979. године, не добивши борбу са службама за заштиту споменика, којима је поднео представке при покушају да заштити своје дело.

Архитекта Татић припада оној групи српских архитеката који су у међуратном периоду градили у свим актуелним стиловима (српско-византијском, академизму и модерном стилу) вешто балансирајући између различитих концепција. Поред свега, ипак, најближа му је била неовизантијска архитектура за коју се веровало да успоставља директну везу са старом српском сакралном архитектуром. Уочљиво је да је на објектима сакралне намене доследно применио елементе српско-византијске архитектуре док је на грађевинама профане намене свесно био умеренији у употреби поменутих елемената,

²² Писмо од 29. V 1979. године упућено Заводу за заштиту споменика културе града Београда део заоставштине Рајка М. Татића.

²³ наведени извор.

²⁴ Писмо од 11.06.1979. године упућено Заводу за планирање развоја града Београда део заоставштине Рајка М. Татића.

ПОСЕБНА НАПОМЕНА: фотографије и цртежи из заоставштине Рајка М. Татића које ми је уступио његов син, наследник заоставштине, Дарко Татић.

пратећи ненаметљиво савремене токове у архитектури. На овај посебан начин Рајко Татић дао је значајан допринос архитектури српско-византијског стила са посебним акцентом на ограду Новог гробља као остварења које представља како његово најзначајније дело у овом стилу, тако и једно од најзначајнијих објеката српско-византијске архитектуре између два рата.

Saša Mihajlov

NEO-BYZANTINE ELEMENTS IN THE ARCHITECTURE OF RAJKO M. TATIĆ
(1900-1979)

Rajko M. Tatić, the architect descending from Niš, belongs to the group of Serbian architects who worked in the period between the two World Wars, having been building in all the actual styles and skillfully balancing among different concepts. He significantly contributed to the development and endurance of the national style by the competition design of the façade of the Kolarac People's University (1929), the fences of the New Cemetery and the French Military Cemetery (1931), the Funeral Parlor (1932) and the chapel of the Hristićs (1932) at the New Cemetery in Belgrade, the church in the village of Sirakovo (1934) and the Students' Dining Hall (1939) in the Aberdareva Street in Belgrade. Although having been devoted to the national expression, the architect Rajko Tatić was always open for the possibilities of expressing himself in other styles too, but he never tried to modernize the academicism or to soften the purism of the avant-garde, as witnessed by the realized structures in Belgrade, Miločer and Bled. During the architect's creative period, numerous structures underwent unskillful alterations and demolitions that even the author himself was not able to prevent.